

درس گفتار تاریخ حدیث

دکتر احمد پاجھی

تنظیم و ویراست: بیچی میر حسینی

درس گفتار تاریخ حدیث

دکتر احمد پاکتچی

سلسله دروس «تاریخ حدیث»

ارائه شده در دانشگاه امام صادق علیه السلام سال تحصیلی ۸۵-۱۳۸۴

- تنظیم و ویرایش: یحیی میرحسینی
- طرح جلد: محمد مهدی پوروهاب
- چاپ دوم: زمستان ۱۳۹۷
- قیمت: ۲۰۰۰۰ تومان
- ناشر: انجمن علمی دانشجویی هیات دانشگاه امام صادق علیه السلام
- کلیه حقوق این اثر متعلق به ناشر است.

نشانی: تهران بزرگراه شهید چمران، پل مدیریت، دانشگاه امام صادق علیه السلام

دفتر انجمن علمی دانشجویی هیات

تلفکس: ۸۸۰۹۰۴۷۸ ص.پ: ۱۵۹-۱۴۶۵۵

<http://isu.ac.ir>

[E-mail: AnjomanEL.isu@Gmail.com](mailto:AnjomanEL.isu@Gmail.com)

فهرست مطالب

۱۳ سخن ناشر
۱۳ پیشگفتار
۱۶ مقدمه: چستی تاریخ حدیث
۱۶ ۱. رفع یک سوء تفاهم در مورد تاریخ حدیث
۱۸ ۲. تعریف کلی از تاریخ
۲۰ ۱-۲. دیدگاه سرگذشتی و تاریخی به وقایع
۲۴ ۲-۲. روابط بین جریان‌ها و وقایع
۲۴ ۳-۲. رابطه بین سیستم‌ها
۲۸ ۴-۲. مفهوم تغییر بحرانی
۳۰ ۳. تاریخ، مطالعه جریان‌ها یا انگیزه‌ها
۳۱ ۴. جهت جریان‌های تاریخی
۳۲ ۵. واقعه و جریان
۳۵ فصل ۱. حدیث در سده نخست هجری
۳۶ ۱-۱. مسأله منع کتابت در کتب تاریخی
۳۹ ۲-۱. اولین کاتب حدیث؟!
۴۱ ۳-۱. مؤیدات کتابت حدیث در قرن یک
۴۳ ۴-۱. نظر شیعه درباره منع کتابت حدیث
۴۴ ۵-۱. چستی حدیث

فهرست مطالب □ ۷

- ۶-۱. حدیث در قرن یک..... ۴۶
- ۱-۶-۱. دو نوع تقطیع در احادیث..... ۴۹
- اول. حدیث جابر بن سمره..... ۵۰
- دوم. سؤال از ابن مسعود در مورد خلفای پس از پیامبر(ص)..... ۵۱
- ۷-۱. پاسخ به چند سؤال..... ۵۳
- ۸-۱. نوع انتقال پیام در قرن یک..... ۵۵
- ۹-۱. روش تبلیغی پیامبر(ص)..... ۵۶
- ۱۰-۱. مهم شدن مسأله اسناد..... ۵۸
- ۱۱-۱. چگونگی ضبط حدیث..... ۶۰
- ۱۲-۱. جریان تألیف در میان اهل سنت (قرن یک)..... ۶۲
- ۱-۱۲-۱. الصحیفه الصادقه..... ۶۲
- ۲-۱۲-۱. صحیفه همام بن منبه..... ۶۴
- ۱۳-۱. جریان تألیف در میان شیعه (قرن یک)..... ۶۵
- ۱-۱۴. دیدگاه‌های رایج درباره حدیث سده نخست هجری..... ۶۶
- ۱-۱۴-۱. دیدگاه اهل سنت..... ۶۷
- ۲-۱۴-۱. دیدگاه شیعه..... ۶۷
- ۳-۱۴-۱. دیدگاه مستشرقان..... ۶۹
- ۴-۱۴-۱. دیدگاه صحیح..... ۷۱
- فصل ۲. گسترش کتابت حدیث در سده دوم هجری..... ۷۳
- ۱-۲. پدیده تدوین..... ۷۴
- ۱-۱-۲. دیوان و کاربردهای آن..... ۷۴
- ۲-۱. دیوان جابر بن زید..... ۷۸
۲. قرن دو، قرن تدوین..... ۷۹
۳. نظام‌بخشی به احادیث..... ۸۱

- ۱-۳. اصل ۸۳
- ۲-۳. تصنیف (مدونه) ۸۵
- فصل ۳. مسأله اسناد و ارزیابی حدیث ۸۷
۱. گفتمان ۸۹
۲. گفتمان پرسش از منبع دانایی (گفتمان اسناد) ۹۱
- ۱-۲. طیف حسن بصری ۹۱
- ۲-۲. طیف ابن سیرین ۹۲
- ۳-۲. برخوردار ائمه شیعه (ع) با مسأله اسناد ۹۳
- ۴-۲. انتقال گفتمان اسناد ۹۵
۳. مخالفان و موافقان اسناد ۹۷
- ۱-۳. ابوحنیفه ۹۷
- ۲-۳. ابن مبارک ۹۸
- ۳-۳. سفیان ثوری ۹۹
۴. دلیل مخالفت با اسناد ۹۹
۵. منابع دارای سلسله سند ۱۰۱
۶. فرابومی شدن حدیث ۱۰۴
- ۱-۶. لیث بن سعد پایه گذار فرابومی شدن حدیث ۱۰۴
- ۲-۶. شافعی پایان دهنده حدیث بومی ۱۰۷
- ۱-۲-۶. دو قاعده شافعی برای اعتبار حدیث ۱۰۸
- ۲-۲-۶. حدیث در نسل شاگردان شافعی ۱۰۸
- فصل ۴. پیدایی اصحاب حدیث و اصحاب رأی به مثابه صنف یا گرایش ... ۱۱۱
۱. تقابل اصحاب اثر و اصحاب رأیت و جریانات پس از آن ۱۱۱

فهرست مطالب □ ۹

- ۱-۱. حذف شدن اصحاب اثر ۱۱۵
۲. پیدایی اصحاب حدیث به مثابه صنف یا گرایش ۱۱۶
- ۱-۲. تلقی نادرست از اصحاب حدیث ۱۱۶
- ۲-۲. تلقی دیگر از اصحاب حدیث ۱۱۷
- ۳-۲. دیدگاه صحیح در مورد اصحاب حدیث ۱۱۸
- ۱-۳-۲. اصحاب حدیث گروه مهاجم ۱۲۱
- ۲-۳-۲. اصحاب حدیث متقدم و متأخر ۱۲۴
- ۳-۳-۲. تحولات فرهنگی از زمان عمر بن عبدالعزیز به بعد ۱۲۸
- ۴-۳-۲. دعوت‌های فرقه‌ای ۱۳۲
- ۵-۳-۲. پیروزی عراق در نبرد فرهنگی ۱۳۷
- ۶-۳-۲. بوم کوفه و جریان‌های اصلی آن ۱۴۰
- ۷-۳-۲. نام‌گذاری اصحاب رأی و اصحاب حدیث ۱۴۹
- ۸-۳-۲. علت اختلاف اصحاب رأی و اصحاب حدیث ۱۵۱
- ۹-۳-۲. تفاوت در انتظارات از اصحاب حدیث و اصحاب رأی ۱۵۳
- ۱۰-۳-۲. حکومت عباسی و نسل‌های بعد ۱۵۶
- ۱۱-۳-۲. توسعه‌طلبی اصحاب حدیث ۱۵۷
- فصل ۵. جوامع متقدم شیعه ۱۶۳
۱. تصنیفات متقدم امامیه ۱۶۳
- ۱-۱. سنن ابو رافع ۱۶۷
- ۲-۱. کتاب علی بن ابی رافع ۱۶۹
- ۳-۱. کتاب سلیم بن قیس ۱۷۰
۲. نسل سال‌های ۱۱۰-۸۵ هـ ۱۷۱

- ۱۷۴ ۳. نسل اصحاب امام صادق(ع) و امام کاظم(ع).....
- ۱۷۵ ۳-۱. کتاب ادب امیرالمؤمنین(ع).....
- ۱۷۸ ۴. تألیفات منسوب به ائمه(ع).....
- ۱۷۹ ۴-۱. کتاب‌های منسوب به امام صادق(ع).....
- ۱۸۱ ۴-۲. کتاب‌های منسوب به امام موسی کاظم(ع).....
- ۱۸۲ ۴-۳. کتاب‌های منسوب به امام رضا(ع).....
- ۱۸۳ فصل ۶. کتب اربعه.....
- ۱۸۶ ۱. کافی.....
- ۱۸۸ ۱-۱. منابع کافی کلینی.....
- ۱۸۹ ۱-۱-۱. مصنفات.....
- ۱۹۵ ۱-۱-۲. المحاسن.....
- ۱۹۶ ۱-۱-۳. کتب پراکنده.....
- ۱۹۸ ۲. من لا یحضره الفقیه.....
- ۱۹۹ ۲-۱. منابع من لا یحضره الفقیه.....
- ۲۰۱ ۲-۲. مبنای گزینش ابن بابویه.....
- ۲۰۴ ۳. کتب شیخ طوسی.....
- ۲۰۵ ۳-۱. التهذیب.....
- ۲۰۶ ۳-۱-۱. لایه های کتاب تهذیب.....
- ۲۰۸ ۳-۱-۲. روش شیخ طوسی در تهذیب و استبصار.....
- ۲۱۴ ۳-۱-۳. تفاوت لایه اول و دوم کتاب تهذیب.....
- ۲۱۷ ۳-۱-۴. هدف از نگارش استبصار.....
- ۲۱۹ ۴. رابطه شیخ طوسی با سید مرتضی.....
- ۲۲۱ ۵. نویسندگان کتب اربعه؛ جزء اصحاب رأی یا حدیث؟.....

۲۲۳	فصل ۷. کوشش‌هایی در عرض کتب اربعه.....
۲۲۵	۱. اصحاب حدیث در قم.....
۲۲۵	۲. اصحاب حدیث در عراق.....
۲۲۶	۳. آثار حدیثی از علمای دیگر نقاط ایران.....
۲۲۶	۴. آثار حدیثی در مصر.....
۲۲۷	۵. آثار حدیثی اسماعیلیه.....
۲۲۸	۶. آثار حدیثی نصیریه.....
۲۲۹	۷. آثار حدیثی در قرن ۵ ه.....
۲۲۹	۱-۷. آثار حدیثی در عراق.....
۲۲۹	۱-۱-۷. شیخ مفید.....
۲۳۱	۲-۱-۷. سید مرتضی.....
۲۳۲	۳-۱-۷. سید رضی.....
۲۳۳	۴-۱-۷. ابوالفتح کراجکی.....
۲۳۴	۵-۱-۷. شیخ طوسی.....
۲۳۵	۶-۱-۷. ابن شعبه حرانی.....

۲۳۷	فصل ۸. حدیث نزد فرق زیدیه.....
۲۳۷	۱. معرفی اجمالی زیدیه.....
۲۳۹	۱-۱. بتربه.....
۲۴۰	۲-۱. جارودیه.....
۲۴۲	۳-۱. علویان زیدیه.....

- ۲۴۴ ۲. مهمترین آثار حدیثی زیدیه
- ۲۴۴ ۱-۲. آثار زید بن علی
- ۲۴۷ ۲-۲. آثار احمد بن محمد بن عیسی بن زید
- ۲۴۷ ۳-۲. آثار ابو عبدالله علوی
- ۲۴۸ ۴-۲. آثار یحیی بن حسین ابوطالب
- ۲۴۹ ۵-۲. آثار المرشد بالله
- ۲۴۹ ۶-۲. آثار قاضی ابن صعده
- ۲۵۲ ۳. منابع تحقیق درباره زیدیه
- ۲۵۳ ۴. کتابخانه‌های دارای آثار زیدیه

سخن ناشر

پیش‌گفتار

انجمن علمی دانشجویی الهیات به منظور انسجام فعالیت‌های علمی، پژوهشی و ایجاد نشاط علمی در دانشجویان الهیات در سال ۱۳۸۳ به همت جمعی از دانشجویان این رشته با عنایت خداوند متعال تأسیس گردید.

از جمله اهداف انجمن می‌توان به زمینه‌سازی جهت شکوفایی استعدادها و خلاقیت‌های علمی-پژوهشی دانشجویان، تلاش جهت پژوهش‌محور نمودن آموزش از طریق ایجاد رابطه منطقی بین آموزش و پژوهش، ایجاد رقابت و فرصت‌های عادلانه‌ی علمی به منظور شناسایی و سازماندهی استعداد‌های دانشجویان، بهره‌گیری از مشارکت آنان در ارتقای فضای علمی دانشگاه و زمینه‌سازی جهت تبلور و شفاف‌سازی خواسته‌های دانشجویان در امور علمی و پژوهشی اشاره نمود.

جهت تحقق این اهداف گام‌هایی از جمله برگزاری سخنرانی‌ها، نشست‌ها، هم‌اندیشی‌ها و همایش‌های علمی، برگزاری کارگاه‌های آموزشی-پژوهشی و نمایشگاه‌های علمی و تخصصی، تشکیل گروه‌های مطالعاتی، سازماندهی اردوها و بازدیدهای علمی و تولید و انتشار منشورات علمی-دانشجویی به حول و قوه الهی برداشته شد. نظر به استقبال دانشجویان ارجمند - اعم از اعضای دانشگاه و حتی خارج از دانشگاه - از آثار برخی اساتید که در کلاس‌های درسی و یا سخنرانی‌های علمی و ... ارائه شده بود، انجمن علمی دانشجویی الهیات بر آن شد جهت احیای چنین آثاری که حاوی نوآوری‌های علمی و ابتکارات اساتید ارجمند دانشگاه است، اقدام به انتشار این آثار نماید.

مقدمه

چیستی تاریخ حدیث

در طی این مباحث بنا نیست که به همه جوانب تاریخ حدیث بپردازم بلکه ابعادی را انتخاب کرده‌ام که فکر می‌کنم اهمیت بیشتری برای کار و بررسی دارد. بحث را با مطالعه تاریخی آغاز می‌کنیم یعنی می‌خواهیم مضاف تاریخ حدیث را بشناسیم و بدانیم منظور ما چه چیزی از حدیث است. در گام بعدی، به مضاف‌الیه که مربوط به چیستی خود حدیث است می‌پردازیم.

بعد از این که این مضاف و مضاف‌الیه را شناختیم، بحث‌های بعدی یک روند زمانی دارد؛ یعنی حدیث در سده نخست اسلامی، کتابت حدیث در سده دوم، مسأله اسناد، جوامع حدیثی و کتب اربعه و ... که در هر مورد به صورت برشی بحث خواهیم کرد. پس قسمت‌هایی را که قرار بوده است زیر ذره‌بین قرار بگیرد انتخاب کرده‌ایم. ضمن این که چندین کتاب در مورد تاریخ حدیث وجود دارد که اگر نگران هستید این اتصال برقرار نشود، می‌توانید آن‌ها را در کنار این بحث‌ها مطالعه کنید. در زمینه تاریخ حدیث هر دو نوع کار وجود دارد یعنی هم کارهای مروری بر روی کل تاریخ حدیث هم کارهای که به صورت موردی در مقاطع خاصی صورت گرفته است.

۱. رفع یک سوء تفاهم در مورد تاریخ حدیث

وقتی می‌گوییم تاریخ حدیث، اغلب از آن سرگذشت حدیث را متوجه می‌شویم یعنی تصویری که وجود دارد، این است که تاریخ حدیث مانند سرگذشت یک انسان است که در فلان تاریخ متولد شد، دوران کودکی‌اش را سپری کرد تا زمان فوتش فرا رسید. در مورد حدیث نیز، فکر می‌کنیم باید